

Dr. TOMÁŠ HUDEC

SVATÝ PAVEL
V ATHÉNÁCH

OLOMOUČ 1930

Svatý Pavel na druhé svojí apoštolské cestě po prvé stanul nohou na evropské půdě, když, poučen byv od Boha v nočním vidění, přepravil se z Troady po moři do Neapole a odtud se odebral do macedonského města Filipp. Před pěti sty lety tímže směrem po mostu zbudovaném přes Hellespont táhly bezpočetné voje perského krále Daria, aby svobodnou Helladu podmanily perskému samovládcí. Také svatý Pavel šel na výboj. Chtěl Řecko, zemi klasické vědy a nejskvělejšího umění, k němuž se kdy povznesl lidský duch, podrobiti sladkému jhu Kristovu. Neměl s sebou žádných vojenských čet, ale jedinou jeho zbraní byl kříž a slovo evangelia, které jest ostřejší nad „každý meč dvojsečný“ (K Žid. 4, 12).

Výpravy Dariovy a Xerxovy v bitvách u Marathonu, Salaminy a Platejí úplně ztroskotaly a perské samodržaví bylo donuceno uchýlit se zpět do hlubin Asie. Naproti tomu výprava Pavlova skončila vítězstvím nejskvělejším. Zásluhou Pavlovou evangelium v Řecku pevně zakotvilo a zanedlouho řecké Musy a řecká věda postavily se do služeb Ukřižovaného. Splnila se tu slova, že „co pošetilé je ve světě, to vyvolil Bůh, aby zahanbil moudré, a co slabé je ve světě, to vyvolil Bůh, aby zahanbil silné“ (I. Kor. 1, 27).

Jestli kdy, tedy tehdy, když svatý Pavel přestoupil na evropskou půdu, splnila se na něm předpověď, kterou kdysi božský mistr pronesl k apoštolům: „... budou vás vydávati soudům a bičovati vás budou v synagogách svých; před vladaře a krále budete voděni na svědectví jim a pohanům“ (Mat. 10, 17 – 18). Pavel při těchto pronásledováních se řídil pokynem Spasitelovým: „Když vás budou pronásledovati v tomto městě, utecte se do jiného“ (Mat. 10, 23). A tak, když vypuklo proti němu vzbouření ve Filippech, uprchl

do Thessaloniky, a když odtud byl úklady Židů vypuzen, uchýlil se do Bereje. Když také v Bereji po počátečním úspěchu vznikly proti němu nepokoje, tu tamní křesťané dopravili Pavla k moři, odkudž — nevíme z kterého přístavu — nastoupil cestu do metropole celého Řecka — do Athén!

Cesta po Egejském moři patří i dnes k těm nejpůsobivějším. Moře tam bývá poměrně klidné. Na obzoru po obou stranách lodi vystupují blíže či dále nové a nové ostrovy. Panorama se mění každou chvíli a upoutává pozornost cestovatelovu. Ještě krásnější byla ona cesta za časů Pavlových, kdy ostrovy, dnes holé a pusté skály čnící nad hladinu mořskou, byly pokryty aspoň částečně lesy a svěží zelení. Po pravé straně viděl Pavel nejprve řeckou pevninu a pak protáhlý ostrov Eubeji, po levici táhl se jižní cíp poloostrova Chalkidického a pak se střídaly severní Sporady, po nich ostrovy Skyros, Andros, Keos. U mysu Sunion, s něhož zírала do daleka obrovská socha Pallas Athény se zlatou přilbou, zabočila loď na západ a brzy poté na sever, razíc si modrými vlnami cestu k přístavu Pireu.

Než přírodní krásy nemohly upoutat ducha Pavlova a nedovedly rozptýlit chmurné myšlenky, jaké plnily jeho mysl. Poslední události nezlomily sice jeho odvahy, která po každém nezdaru znova se vzpružovala, sílena nadpřirozenou milostí Kristovou. Ale přece jen se Pavel jako člověk — a byl slabým a křehkým člověkem jako každý jiný — cítil sklíčeným. Sklíčenost ona byla tím větší, poněvadž své druhy a pomocníky, Silvana a Timothea, zůstavil v Macedonii, kde bylo jich přítomnosti nezbytně potřeba. Jsa úplně sám v cizím okolí a mezi cizími lidmi, zakoušel svatý Pavel onu pokleslou náladu, o které mluví v listu ke Korintánům, když jim píše, že k nim zavítal „s bázní a třesením mnohým“ (2, 2). Nejvíce, jak víme z listu prvního k Thessalonickým, znepokojoval jej osud mladých obcí macedonských, které s takovou námahou založil, které tak miloval a jejichž budoucnost byla tolik ohrožena . . .

Když loď přistála v Pireu, tu Pavel, vystoupiv na pevnou zemi, namířil kroky své k Athénám. Tam jej čekalo nové dílo a nová práce pro ideál Kristův, je- muž zasvětil celý život a pro nějž bilo jeho srdce každým svým tepem . . . Tato myšlenka jistě znova povznesla ochabující síly Pavlovy — — —

V době, kdy svatý Pavel zavítal tam, byly Athény městem, jež mohlo s hrdostí pohlížeti na staletou slavnou minulost. Ba minulost ta byla slavnější a významnější než přítomnost, v níž už se jevily patrné známky úpadku a rozkladu slavného kdysi města.

Počátky Athén se ztrácejí v temnu dějin. Podle pověsti založil je Kekrops, který pocházel z Egypta a který byl nejen budovatelem města, ale i zákonodárcem a zakladatelem náboženství.

Návrší Akropole, na němž byla nejstarší tvrz, ovládá okolní rovinu a bylo svou polohou předurčeno státi se střediskem města, jež tu vzniklo. Prvotní město bylo na západním úpatí Akropole, odtud se pak šířilo na sever a na ostatní strany. V době největšího rozkvětu měly Athény deset tisíc domů a měřily v obvodu 167 stadií, to jest asi 30 kilometrů.

Attika, jejímž hlavním městem byly Athény, byla země vypráhlá, skalnatá a chudá. Základem blahobytu a athénské moci byla mořeplavba: tuto umožňoval výborný přístav Pireus rozkládající se jen ve vzdálenosti asi 6 kilometrů na západním pobřeží.

Vrcholu moci i slávy dosáhly Athény za válek perských. Deset tisíc vojinů athénských, jimž pomáhalo tisíc platejských, porazilo roku 490 za velení Miltiada u Marathonu desetkrát silnější vojsko perské. Za druhé války perské Themistokles, jenž měl tehdy v Athénách rozhodující vliv, potřel v bitvě u Salaminy r. 480 loďstvo perské. Rok nato byl u Platejí perský vůdce Mardonios poražen a tím bylo vítězství Helenů nad perskou velmocí definitivně rozhodnuto.

Na podnět Themistokla byly athénské zdi znova vystavěny a Pireus opevněn.

Perikles spojil Athény s přístavem dvěma velkolepými zdmi, které byly dlouhé $6\frac{1}{2}$ a $7\frac{1}{2}$ kilometrů

a které se za války peloponéské výborně osvědčily, neboť zajišťovaly spojení města s přístavem a s mořem. Zbytky těchto zdí jsou do dnešního dne patrné.

Za Perikla Athény nejen vévodily celému Řecku politicky, ale strhly na sebe též primát v umění a literatuře. Byla to především Akropole, kterou za Perikla vyzdobili nesmrtelnými díly největší umělci řečtí. Mnesikles postavil nádherné propyleje, jimiž se na Akropoli vcházelo. Iksinos a Kallistrates zbudovali nejslavnější stavitelskou památku Athén: chrám bohyně Athény zvaný Parthenon. Skulptury, jimiž byl Parthenon zvenčí okrášlen, pocházely z dílny Fidie, největšího mistra sochařského. Naproti Parthenonu stálo Erechtheion, svatyně to zasvěcená Athéně Polias a Poseidonu Erechtheiu. Z menších chrámů vynikal chrám Nike, t. j. svatyně vítězné Athény. Mezi různými sochami, jež tu stály pod širým nebem, vynikala socha Athény Promachos, vytesaná mistrovskou rukou Fidiovou. Bělostný mramor z nedalekého Pentelikonu, z něhož byly postaveny budovy na Akropoli a vytesány sochy, oslepoval svou skvělostí přichozího poutníka.

Úpadek Řecka a také úpadek Athén počíná od té doby, kdy se Řecko dostalo pod vládu římskou. Je pravda, že příčiny úpadku byly hlubší a nepramenily pouze z římské nadvlády. Ale zpusťování Řecka od Římanů – Lucius Mummius zpusťoval Korint a Sulla dobyl Athén – úpadek onen urychlilo. Řecko bylo za Římanů jen částí provincie Macedonie, až od roku 27 před Kristem stalo se zvláštní provincií zvanou Achaja.

Za doby císařské Římané, kteří dobře cítili a uznávali, že celou svoji kulturu vděčí Řekům, provozovali politiku velmi blahovolnou vůči Řecku a hleděli podporami a různými výsadami zadržeti úpadek stále se stupňující. Nero roku 67 při isthmických hrách dal Achaji svobodu, takže nemusila platiti poplatků a nebyla poddána římskému místodržiteli, nýbrž přímo císaři. Athény jako Sparta patřily mezi nečetná svobodná města – civitates foederatae – měly tedy

autonomii, své soudnictví a byly zproštěny říšských daní. — Ale tato trochu sentimentální podpora, kterou Římané věnovali Řecku, byla marnou: venkov se vylidňoval, města pustla, blahobyť klesal . . .

Jedna věc však Řecku zůstala: vznešené historické vzpomínky a bezpočetná díla umělecká, chrámy, budovy a sochy, které, ač leckdy už ve zříceninách, hlásaly velikou minulost země. Jako dnes Italie, tak tehdy Řecko bylo cílem turistů, kteří sem přicházeli shlédnout staré památky, a také cílem umělců, kteří se tu vzdělávali na nedostižných vzorech antické krásy.

Athény vedle toho měly ještě jednu přednost. Byly od 1. století před Kristem střediskem vědy a filosofie. Sem spěchali vědychtiví mladíci z celé říše římské, aby nabyli filosofického vzdělání a vyšší kultury. Také v jiných městech byly proslavené školy, na příklad v Aleksandrii, v Massili, v Tarsu atd. Než Athény proti této konkurenci dovedly si uhájit svou pověst jako první universitní město v celé říši římské. A toto postavení si udržely i ve staletích pozdějších. Zde studovali svatý Basilius, Řehoř Nazianský, Julian Odpadlík a j. Filosofická škola athénská, ovšem pohanská, se udržela až do šestého století po Kristu. Byl to poslední útulek pohanské vědy v křesťanské říši. Justinian athénskou školu zrušil, poslední pak filosofičtí učitelé, kteří zde působili, uchýlili se do Persie.

Takové bylo postavení a význam Athén v době, když tam — asi v roce 51 — přišel svatý Pavel hlásat evangelium a kříž Kristův!

Zprávu o pobytu svatého Pavla v Athénách podává nám Lukáš ve Skutcích apoštolských 17, 16-34. Lukáš sice se svatým Pavlem v Athénách nebyl, protože zůstal ve Filippech, měl však, jak je patrné z četby onoho úryvku jeho knihy, o činnosti Pavlově přesné a podrobné informace, jichž se mu dostalo pravděpodobně od Pavla samého.

„Mezitím, co Pavel v Athénách čekal na ně, bouřil se v něm jeho duch, když viděl, že je město plné model. Rozmlouval tedy v synagoze se Židy a proselyty a na agorě každodenně s těmi, kteří se tam právě na-

hodili. Někteří z epikurejských a stoických filosofů přeli se s ním. A jedni pravili: Copak chce mluvit tento říci? Jiní pak: Zdá se, že je hlasatelem cizích bohů – poněvadž zvěstoval Ježíše a zmrtvýchvstání.“ (v. 16 – 18).

Křesťané z Bereje doprovodili Pavla až do Athén, ale ihned se vrátili zpět do rodného města. Po nich poslal Pavel vzkaz do Macedonie, aby Timotheus a Silvanus co nejdříve za ním přišli. V Macedonii musili zůstat, aby mladé, právě založené křesťanské obce nepodlehly bouři pronásledování. Ale i Pavel potřeboval jejich pomoci při evangelizačním díle, které se chystal nyní započít ve vlastním Řecku: proto, jakmile by se poměry v Macedonii uklidnily, měli přijít za ním.

Očekáváje příchodu svých spoludruhů, procházel se městem a prohlížel si jeho památnosti. A těchto památek a uměleckých děl bylo bez počtu. Řecký spisovatel Polemos napsal čtyři knihy jen o votivních darech umístěných na Akropoli! A římský Livius praví: Athény mají sochy bohů i lidí vynikající všelikým druhem i materiálu i umění. Jiní turisté, kteří tehdy houfně navštěvovali Athény, bývali vši tou krásou a nádherou uchvázeni. Ale o Pavlovi dí svatý Lukáš, že se „bouřil jeho duch, protože viděl, že je město plné model“! Ve všech městech, kde dosud svatý Pavel působil, také vládlo pohanství a byly tam svatyně, oltáře a sochy zasvěcené modlám. Proč právě v Athénách se cítil tak vzrušen a pobouřen? Odpověď na tuto otázku je na snadě. Svatý Pavel, jak vidíme z četných, umělecky krásných míst v jeho listech, měl smysl a cit pro uměleckou krásu. Proto dobře chápal a vnímal onu krásu, jaká zářila z athénských staveb, chrámů a soch. Ale Pavel také si byl vědom, že nejvyšším cílem všeho umění je Bůh, prazdroj a vzor vši krásy a všeho umění. A proto se právě v Athénách bouřil jeho duch, poněvadž viděl, že tu největší umělecké vzepětí lidského ducha je ve službách bohů falešných, že slouží klamu a lži... Snad jeho duch v té chvíli prorocky zalétal do vzdálených

dob budoucnosti, kdy, jak tomu bylo ve středověku, i umění bude ctíti jediného pravého Boha a jemu jedinému bude sloužiti a tak se stane oporou víry a mravnosti.

Nečekaje proto na příchod svých druhů, počal apoštolskou činnost, a to jak mezi Židy, tak i mezi pohany. Především navštívil židovskou synagogu a rozmlouval tam s Židy i proselyty. — Jako všude, kde byli četněji usedlí, tak i v Athénách měli Židé svoji synagogu. V diaspoře, t. j. u Židů mimo Palestinu, byly synagogy, kam se Židé v soboty a svátky shromažďovali k pobožnostem, prostředkem udržujícím u Židů v pohanském prostředí vědomí náboženské a národní. Všude také se Židům podařilo získati proselyty, t. j. pohany, kteří uvěřili v pravého Boha, zřekli se modloslužby a navštěvovali synagogy, aby tu poslouchali předčítání a výklad Zákona a tak se seznámili s úctou jediného Boha. Svatý Pavel povždy uznával, že Židé jako vyvolený národ mají první právo na mesiášskou spásu, kterou přinesl Kristus. A proto vždy bez výjimky kázal nejprve evangelium Židům. Teprve potom obracíval se k pohanům. Touto metodou se řídil i v Athénách. Nedočítáme se ve Skutcích apoštolských, s jakým úspěchem se jeho kázání setkalo u athénskýh Židů. Bylo tomu asi, jako dosud všude jinde: někteří uvěřili, většinou však zaujali k němu nepřátelské stanovisko.

Než Pavel neomezoval se na činnost v synagoze mezi Židy a proselyty, ale snažil se navázati styky i s pohanským obyvatelstvem a uchystati tak cestu kázání evangelia. K tomu nejvhodnějším místem bylo hlavní athénské náměstí — agora.

Píše-li alexandrinský židovský filosof Filo, současník svatého Pavla, že „čím je v oku zřítelnice a v duši rozum, tím že jsou v Helladě Athény“, tu slova jeho platí ve zvýšené míře o agoře: čím byly Athény pro Řecko, to byla agora pro Athény! Jako v Římě forum, tak v Athénách byla agora místem, kde se soustřeďoval nejen společenský a politický, ale i vědecký a literární ruch.

Agora ležela na západní straně Akropole a byla obklopena nádhernými a památnými budovami. Na jižní straně byla Stoa basiliké se sochami Konona, Timothea a Euagora. Na západě rozkládala se radnice – buleutério – a malířská galerie Stoa Poikilé s nástěnnými obrazy malíře Polygnota. (Stoa značí vlastně sloupová síň). Na protější straně byla Stoa Attalova, kde se prodávaly všechny věci, které průmysl a příroda poskytovaly. V dnešní době snad jen náměstí svatého Marka v Benátkách poskytuje nám obdobný obraz umělecké nádhery, jež obklopovala athénskou agoru.

Na agoře vládl po celý den čilý život. Přicházeli sem domácí a cizinci, aby se pobavili a zvěděli novinky všeho druhu, takže obvyklá slova, jimiž se známí na setkání oslovovali „Co je nového“ stala se jakýmsi athénským pozdravem. Literáti přednášeli tu plody svého ducha, filosofové ve svých známých filosofických pláštích vykládali co možná poutavě svoje nauky. Kolem nich tvořily se skupiny posluchačů, které buď zvědavost nebo touha po vzdělání přivedla na agoru.

Řecká filosofie byla už tehdy v úpadku. Minuly ony doby, kdy Plato a Aristoteles bystrým umem řešili světové záhady a hleděli proniknout k poznání pravdy. Na jejich místo nastoupili epigonové, kteří dovedli obratně a se sofistickou hbitostí přetrásati všemožné otázky, hájíce podle potřeby a okolností mínění brzy jedno a brzy zase opačné. Nejednalo se jim o pravdu, ale o to, aby vzbudili senační dojem a tak došli úspěchu a s úspěchem i zisku.

Byli to především oba tehdejší módní směry filosofické, jež byly na agoře zastoupeny: epikurejci a stoikové.

Epikurejci měli jméno od svého zakladatele filosofa Epikura (342 – 271 před Kr.). Epikur byl materialista. Učil, že celý svět je složen z atomů, a že také duše je bytost hmotná, skládající se ovšem z atomů mnohem jemnějších nežli tělo. Když se při smrti duše od těla odloučí, tu atomy, z nichž se skládá, rozptýlí se v pro-

storu, tělo pak propadne rozkladu. Nesmrtelnost v nauce Epikurově nemá místa. Bohové, v něž věří lid, jsou pouhé bajky, jež povstaly z bázně a nevědomosti. — V mravouce Epikurově jest rozkoš jediným a nejvyšším dobrem, bolest jediným zlem. Dosíci rozkoše a ujití bolesti, to jsou poslední motivy lidských skutků. Praktická životní moudrost záleží v tom, aby člověk dosáhl tak zvané „ataraxie“, to jest onoho duševního stavu, kdy je prost jakéhokoliv bolestného vzrušení a znepokojení. Epikur sám, jak se o něm sděluje, byl v životě mírný, laskavý a dobročinný. Než stoupenci jeho většinou oddávali se tělesným požitkům a rozkošnictví.

Zakladatelem stoiků byl Zeno, současník Epikurův, pocházející z Kitia na Cypru. Svě učení hlásal v athénské Stoa Poikilé, o níž byla už dříve řeč, odkud žáci jeho dostali jméno „stoiků“. — Stoikové holdovali pantheismu. Látku, z níž je svět stvořen, ovládá a řídí vnitřní síla, která je příčinou všeho světového dění. Tato síla, kterou nazývají též božstvím, světovou duší, éterem, od světa se podstatně neliší. Bůh a svět je jedno. — Ve světě se vše děje absolutní nutností, jež sluje „heimarmené“, t. j. osud a která jest v podstatě totožnou s duší světovou. — Hlavní důraz kladli stoikové na mravnost, kterou rozuměli takový život, jenž je v souhlase se zákony rozumné lidské přirozenosti. Jediná ctnost podle stoiků poskytuje člověku pravé štěstí a je proto jediným skutečným dobrem. Jediným zlem je neřest, to jest vše to, co je v odporu s přírodními zákony. — Jak vidět, hlásají stoikové přirozenou morálku, kterou také křesťanství plně uznává a přejímá. Odtud ona shoda mezi obojí mravoukou, stoickou a křesťanskou, ač v některých věcech, na příklad ve schvalování sebevraždy, stoicismus příkře křesťanství odporuje. V obecné zkaženosti mravů, jaká vládla v době císařské, stoicismus byl směrem ideálním, a třeba uznati, že způsobil mnoho dobrého. Pantheismus stoický ovšem nedal se s křesťanstvím nijak sloučiti. Stoikové své nauky hleděli šířiti mezi lidem morálními traktáty zvanými „diatriby“. Forma těchto

diatrib, tehdy obecně známá a oblíbená, měla jakýsi vliv i na sv. Pavla, jak vidíme při výpočtech ctností a neřestí, které byly v diatribách obvyklé a s nimiž se i v listech Pavlových setkáváme. —

Předmětem rozmluv, které měl svatý Pavel na agoře s filozofy epikurejskými a stoickými, byl „Ježíš a zmrtvýchvstání“. Pavel tedy jim zvěstoval a dokazoval, že Ježíš přišel vykoupit všechno lidstvo z poroby hříchu, že toto dílo dovršil svou smrtí na kříži, a že svým zmrtvýchvstáním podal nezvratný důkaz svého božského poslání. A dále učil, že tento Ježíš přijde soudit všechny lidi v poslední den, kdy všichni, dobří i zlí, vstanou z mrtvých, aby se objevili před jeho soudnou stolicí. Že opravdu byl takový obsah Pavlových řečí, vidět ze závěru jeho řeči, kterou měl na Areopagu a kterou nám svatý Lukáš zaznamenal.

Epikurejští materialisté a stoičtí pantheisté, kteří neuznávali ani osobního Boha ani nesmrtelnosti, neměli pro nauku Pavlovu nejmenšího pochopení. Vše to, co mluvil Pavel, odporovalo jejich zásadním názorům. Byli ihned hotovi se svým úsudkem, který byl krátký a při tom úžasně povrchní. Jedni říkali: Co chce tento mluvka říci? Druzí pravili: Zdá se, že je hlasatelem cizích bohů.

Takoví hlasatelé nových, cizích božstev nebyli tehdy v Athénách ničím zvláštním. V císařské době se zdálo, že všechna božstva Východu nastoupila cestu na západ. Kněží Mithry, Isidy, Velké matky Cybely a jiných východních bohů v zástupech chodili po městech říše římské. Předstírali znalost prastarých a tajemných nauk, které sami bohové v pravěku zjevili. V tajemných obřadech mystérií slibovali svým přívržencům poznání nejhlubších pravd a zajištění posmrtné blaženosti. Vnitřní prázdnota srdce, kterou filozofie nedovedla vyplnit, a náboženská touha, jež tehdy vanula celou římskou říší, zjednávala takovým dobrodruhům četné stoupence a tím také nemalý hmotný zisk. — A za jednoho z těchto orientálních hlasatelů nových božstev, jací byli v Athénách obvyklým zjevem, považovali oni athénští filozofové i svatého Pavla.

„I uchopili ho a dovedli do Areopagu řkouce: Můžeme-li zvěděti, jaké je to učení nové, které hlásáš? Neboť jakési věci podivné dáváš nám slyšeti. Proto chceme zvěděti, co by to bylo. Athéňané totiž všichni, i cizinci tam se zdržující, neměli času pro nic jiného, než aby povídali nebo poslouchali něco nového.“ (v. 19 – 21).

Hovory sv. Pavla na agoře, plné opravdového přesvědčení a svatého zanícení, přece jen na některé posluchače působily jistým dojmem, nejspíše asi na ty, kteří byli přívrženci stoiků. Uchopili tedy Pavla a zavedli ho do Areopagu, tam jej pak zdvořile, ale i důrazně vyzvali, aby jim svou nauku blíže a podrobněji vyložil. Spolupůsobila tu jistě také zvědavost, kterou byli athénští, domácí i cizinci, po celém světě známí, jak na to svatý Lukáš poukazuje.

Areopag je dnes holý a skalnatý pahorek ležící na sever od agory. Ze starých dob se uchovalo jedině šestnácte schodů vedoucích nahoru. Jméno jeho značí „pahorek Aresa“, poněvadž se k němu poutala stará pověst, že Ares, bůh války, totožný s římským Martem, byl tu souzen. Odedávna bylo na Areopagu sídlo vrchního athénskému soudnímu dvoru, a z líčení Skutků apoštolských je vidět, že tomu bylo tak i za časů Pavlových.

Vypravování svatého Lukáše vykládají někteří (Ramsay) v tom smyslu, že soudní dvůr na Areopagu měl policejní dohled na veřejnou mravnost a bděl mezi jiným též nad tím, aby v městě nebyly šířeny zhoubné a škodlivé náboženské nauky. Proto prý byl Pavel sem předveden, aby tu své učení předložil a Areopag aby rozhodl, zda hlásání takové nauky je přípustným.

Než scéna na Areopagu, jak ji líčí svatý Lukáš, nemá nikterak rázu výslechu a soudního jednání. Mnohem pravděpodobnějším je, že posluchači zavedli Pavla na Areopag jedině z té příčiny, aby tam v tichých sloupových síních soudní budovy vyložil jim svoji nauku v klidu a bez vyrušování, což za všeobecného ruchu a hluku, jaký vládl na agoře, možným nebylo.

„Pavel, stanuv tedy uprostřed Areopagu, řekl: Muži

athénští, vidím, že jste v každé příčině nadmíru bohabojní. Neboť když jsem procházel a prohlížel vaše svatyně, našel jsem oltář, na němž bylo napsáno: Neznámému bohu! Co tedy ctíte, ač toho neznáte, toto já zvěstuji vám!

Bůh, který stvořil svět a vše, což jest v něm, tento, jako pán nebe a země, nebydlí ve chrámech zhotovených rukama ani nebývá rukama obsluhován, jako by něčeho potřeboval, neboť on sám dává všem život a dech a všecko.“ (v. 22 – 25).

Vyzvání posluchačů Pavel rád a ochotně vyhověl. Stanul uprostřed Areopagu, jenž se nyní stal první kazatelnou křesťanskou v Athénách, vztáhl ruku, jak bylo u řeckých retorů zvykem, a začal svou řeč.

Řeč Pavlova byla jistě obsírnější a delší než oněch šestnáct veršů, jež nám Lukáš zaznamenal. Lukáš podává jen osnovu a hlavní myšlenky Pavlovy řeči. Než slova onoho stručného náčrtku jsou tak jasná a věty jsou tam tak lapidární, že si bez obtíží můžeme utvořit představu, co ona Pavlova řeč obsahovala a jak asi zněla. Tím více, že mnohé z myšlenek z Pavlovy řeči vyskytují se i v jeho listech, kde jsou obsírněji rozvedeny.

Bylo zvykem u klasických řečníků, že svou řeč zpravidla počínali myšlenkou neb obratem, kterým si chtěli získat přízeň posluchačů. Takové „captatio benevolentiae“ užil i svatý Pavel, když hned na počátku učinil přítomným poklonu, kterak viděl, že Athéňané jsou v každé příčině nadmíru bohabojní. Neboť za takové Athéňané v antickém světě opravdu platili.

Josef Flavius v apologii proti Apionovi nazývá je „nejzbožnějšími z Hellénů.“ Attický řečník Lykurgus, současník Filippa Macedonského, píše, že Athéňané se vyznačují zbožným chováním jak k bohům, tak i k lidem. A podobně Pausanias.

Ovšem zbožnost Athéňanů byla čistě vnější a spočívala v tom, že své město zdobili četnými chrámy a sochami bohů a že svědomitě zachovávali náboženské obřady. Oskutečné vnitřní zbožnosti nebylo u nich řeči. Když tedy Pavel chválí jejich zbožnost proto, že

staví oltáře bohům nejen známým, ale i neznámým, tu je cítiti v jeho slovech jemnou ironii, které posluchači v Areopagu ovšem nepostihli.

Existence takových oltářů, zasvěcených neznámým bohům, je doložena nejen v antické literatuře, ale i některými zachovanými nápisy. Věnování bylo obyčejně v množném čísle: Neznámým bohům. Není důvodu pochybovat, že Pavel v Athénach viděl oltář s nápisem v čísle jednotném: Neznámému bohu. — Když město nebo jednotlivec byl postižen nějakou pohromou a když nevěděl, který z četných olympských bohů je toho příčinou, tu, aby ono neznámé božstvo usmířil a získal si jeho přízeň, postavil oltář neznámému bohu, t. j. tomu bohu nebo těm bohům, kteří jej stihali neštěstím, kterých však jménem neznal. — Taková vzývání neznámých bohů se vyskytují už ve starém Babyloně.

Vtipně a důmyslně navazuje Pavel na tuto zmínku o oltáři, jenž byl všem přítomným znám, hlavní a podstatné téma svojí řeči: „Jest jediný pravý Bůh, jehož vy sice neznáte, jehož existenci však jaksi tušíte, když stavíte oltáře neznámému bohu. A tohoto pravého Boha, jehož takto nevědomky ctíte, hlásám vám já.“

Svatý Pavel, když kázal Židům, počínal důkazem ze Starého zákona, že mesiášská proroctví se splnila na Ježíši a že tudíž tento je zaslíbeným mesiášem. Taková argumentace by však nebyla měla smyslu u pohanského obecnstva, jež Pavla v Areopagu poslouchalo. Proto první myšlenkou, z níž Pavel vychází a na níž staví další postup svého kázání, jest základní pravda přirozeného náboženství, k níž člověk svým rozumem může proniknouti: existence jediného nejvyššího Boha, který je tvůrcem a pánem všehomíra a který je proto bytostí duchovou, od světa hmotného naprosto odlišnou.

Přesvědčení o jediném, duchovém a nadsvětovém Bohu je základem, na němž stojí celá nauka křesťanská. Kázati evangelium bez tohoto základu bylo by stavěti na písku. Proto svatý Pavel hned na počátku své řeči vytkl tuto pravdu s takovým důrazem.

Tím samým vyvrátil a dokázal bezpodstatnost všech jiných názorů o Bohu, které jeho posluchači mohli mít. Vyvrátil nauku epikurejců, kteří existenci jakéhokoliv božství popírali. Vyvrátil pantheismus stoiků, kteří viděli v božství jakousi sílu pronikající svět a s ním totožnou. Vyvrátil i běžný lidový polytheismus Řeků, kteří z přírodních sil si vytvořili řadu bohů podobných lidem s lidskými ctnostmi a slabostmi.

Z existence jediného, duchového Boha sama sebou vyplývá pošetilost modloslužby, která stavěla ve chrámech sochy bohů a která je uctívala oběťmi a obřady v domněnání, že bohové po takových obětech touží a že si lze takovou zevnější, mechanickou službou jejich přízeň zajistiti. Tito pohanští bohové nejsou „ničím“ – nihil est idolum in mundo (Kor. 8, 4.) – jsou pouhou vidinou a výtvořem lidské obraznosti. Jediný je pravý Bůh, od něhož máme vše – život a dech a všechno – a od něhož úplně a ve všem závisíme.

„A učinil, aby veškeré pokolení lidské pocházející z jednoho (člověka), přebývalo po celém povrchu země, neboť stanovil určité doby a hranice jejich sídel, aby hledali Boha, zda by snad k němu dospěli a jej našli, ač není daleko od jednoho každého z nás; vždyť v něm žijeme, hýbáme se a trváme, jakož i někteří z vašich básníků pravili: zajisté i my jeho pokolením jsme.“ (v. 26 – 28.)

Další myšlenky Pavlova kázání obsažené v tomto oddílu spadají také ještě do oboru přirozeného náboženství. Bůh, který je tvůrcem a pánem světa, řídí svou mocí též osudy národů! On způsobil, že pokolení lidské pocházející z jednoho člověka, rozšířilo se po celém oboru zemském. On národům vykázal určité země a stanovil doby, ve kterých užívajíce darů a schopností od Boha jim daných, mají plniti svoje dějinné poslání, svou kulturní a sociální úlohu! Nevládne osudy člověčenstva ani nezměnitelný osud stoiků ani náhoda epikurejců ani proměnlivé rozmary olympských božstev, nýbrž Prozřetelnost Boha nanejvýše moudrého a spravedlivého!

V těchto slovech Pavlových, krátkých, ale znějících

podle výroku svatého Jeronyma jako údery hromu, je vyjádřena celá křesťanská filosofie dějin, kterou později rozvedl a propracoval svatý Augustin v díle *De civitate Dei*.

Posledním cílem člověka na zemi je Bůh: poznání Boha jako tvůrce a pána, uznání nejvyšší autority jeho, život podle jeho příkazů a posléze spojení s Bohem ve věčné blaženosti. Tento úkol a cíl platící jak pro jednotlivce, tak pro celé národy, vyjadřuje Pavel slovy: „aby hledali Boha, zda by snad k němu dospěli a jej našli, ačkoli není daleko od jednoho každého z nás“.

Člověk má schopnost a možnost poznati Boha. Všechno přírodní dění i jeho vlastní nitro nutí člověka pátrati po první a nejvyšší příčině všech oněch jevů. Může tedy člověk přirozeným světlem rozumu dospěti k poznání existence Boha, jeho duchovosti i ostatních jeho vlastností, neboť, jak právem dí Pavel, Bůh není daleko jednohokaždého z nás.

„V něm žijeme, hýbáme se a trváme,“ jak praví dále Pavel. Bůh totiž svět nejen stvořil, ale zachovává jej stále svou všemohoucností. Kdyby tato vše udržující vůle Boží přestala, v témže okamžiku obrátil by se svět v nicotu, ze které jej Bůh do bytí vyvolal!

Myšlenku o přirozeném poznání Boha a o příčinách, proč lidstvo toto poznání ztratilo a upadlo do modloslužby, podává svatý Pavel obšírněji v první hlavě listu k Římanům (v. 23 – 32). Můžeme se právem domýšleti, že ony vývody, jak jsou obsaženy na onom místě, byly také předmětem Pavlova kázání na Areopagu, ač to svatý Lukáš výslovně nezaznamenal. Souvisí totiž vnitřně s myšlenkou o přirozeném poznání Boha a s celým postupem Pavlovy řeči.

Podle listu k Římanům, ač lidé poznali Boha, „neslavili jej“, t. j. neuznali jeho autority a nesloužili jemu, ale zmarněli ve svých myšlenkách, t. j. oddali se s hrdým „non serviam“ svým vášním, hříchům a neřestem. To mělo za následek, že se „zatemnilo nemoudré srdce jejich“ a že místo jediného pravého Boha počali uctívat množství bohů falešných, kteří

byli jenom ztělesněním jejich hříšných žádostí a tužeb. Byl to tedy mravní odklon od Boha, jenž měl za následek zatemnění správného poznání Boha: pravda to, jež platila za všech časů a dob a platí i podnes! Atheismus nebývá výsledkem rozumových úvah, ale zpravidla je důsledkem hříšného mravního života. —

Citát uvedený z řeckých básníků je už přechodem k další, nové myšlence Pavlova kázání. Těmito řeckými básníky, na něž se Pavel odvolává, jsou Aratos v básni Fainomena a Kleanthes v hymnu na Jova. Oba byli žáky Zenona a žili okolo roku dvoustého před Kristem.

Ještě na dvou místech cituje svatý Pavel ve svých listech řecké básníky, a to Menandra (I. Kor. 15, 33) a Epimenida (Tit. 1, 12). Z těchto tří citátů nelze usuzovat, jak někteří činí, že by Pavel byl nějak zvlášť zběhlým v řecké literatuře. Jeho řečtina, jakou píše své listy, je příliš lidová a příliš semitsky zabarvená, než abychom mohli se domnívat, že Pavel navštěvoval řecké školy a tam že se vzdělával v řeckých klasikách. Na druhé straně ony citáty dokazují, že nebyl také v řecké literatuře ignorantem a že dovedl, když toho bylo třeba, doložit hlásané pravdy výroky řeckých spisovatelů. Snad znal ony básně z nějaké anthologie, jaké tehdy byly velmi rozšířené.

„Když jsme tedy pokolením Božím, nesmíme se domnívati, že božství je podobným zlatu, stříbru, kamení, výtvoru to dovednosti a důmyslu lidského“ (v. 29).

Básníci řečtí, kteří napsali, že člověk je z pokolení božího, nechtěli tím pouze říci, že člověk pochází od Boha, ale že je také v člověku něco vyššího, vznešenějšího, něco božského, co jej povznáší nad ostatní tvory a činí Bohu podobným. Tušili onu pravdu, které Písmo svaté jasně vyjádřilo řkouc, že člověk je stvořen k obrazu podobenství Božímu!

Právě z této vznešenosti člověka vyplývá pošetilost a nerozum modloslužby. Všechny ony sochy a obrazy bohů, ať sebe krásnější a z materiálu sebe vzácnějšího, jsou pouze výtvořiny lidské dovednosti a lidského důvtipu a jsou tedy nižší než člověk. Člověk

stojí výše než to, co svýma rukama a svým důmyslem vytvořil. A nekonečně výše nad člověkem stojí Bůh, od něhož člověk pochází. – Svatý Pavel mluví o modloslužbě šetrně, by neodpudil svých pohan- ských posluchačů, ale tito sami z jeho slov mohli poznat, jaká je nesmírná vzdálenost mezi správným poj- mem jediného, duchového Boha a mezi modloslužbou, která božství snížila pod člověka.

Bůh nedbaje těchto časů nevědomosti, nyní zvěstuje lidem, aby všichni a všude činili pokání, poněvadž stanovil den, v němž bude soudit obor zemský podle spravedlnosti skrze muže, jehož k tomu určil podav všem o tom důkaz tím, že jej vzkřísil z mrtvých (v. 30 – 31).

Kdežto až dosud vývody Pavlovy se pohybovaly v oboru přirozeného náboženského poznání, nyní v tomto verši přechází k pozitivní nauce křesťanské. – Nevědomost o Bohu, jaká vládla v lidstvu před Kristem, byla zaviněna lidskými hříchy a vášněmi. Leč Bůh ve svém milosrdenství nejen jí netrestal, ale naopak „přehlédl“ ony časy nevědomosti a nedbaje viny lidstva poslal nyní do celého světa věrozvěsty vyzývaje všechny lidi, aby se obrátili a činili pokání. Toto obrácení, má-li býti rozumně odůvodněné a upřímné, musí ovšem vycházeti z víry v Ježíše Krista a jeho poslání.

Výzva k pokání byla hlavním tématem kázání jak u Jana Křtitele, tak i u samého Krista. Oba volali k přicházejícím zástupům: Čiňte pokání, neboť se přiblížilo království nebeské. (Mat. 3, 2 a 4, 17.)

Jako hlavní motiv k obrácení a pokání uvádí svatý Pavel poslední soud, při němž bude Bůh skrze Ježíše souditi všechny lidi, při čemž spravedliví budou odměněni v nebesích, hříšníci však potrestáni ohněm věčným. Je to jistě motiv nad jiné účinný a působivý!

Svatý Pavel, právě tak jako ostatní apoštolé a všichni první křesťané, měl stále před očima příchod oslaveného Krista k soudu. V listech svých opět a opět poukazuje na tento příchod, aby věřící pohnul k pokání a bohabojnému životu. Kristus ovšem pravil, že dne jeho příchodu nezná nikdo z lidí, ba ani an-

děle Boží. Na druhé straně však upozorňoval, že den ten přijde náhle a neočekávaně. První křesťané ve zbožné touze po spojení s Kristem přáli si, aby den parusie nastal co nejdříve, a hlavně v dobách pronásledování vroucně se modlili, aby Pán svůj příchod urychlil. Odtud ona starokřesťanská invokace „Maranatha“ (I. Kor. 16, 23.) t. j. Přijdi, Pane; odtud ono vroucné vzývání, jímž sv. Jan zakončuje své Zjevení: „Veni, Domine, Jesu!“ (Apok. 22, 20.) – Bůh ovšem ve svých nevystihlých úradcích ustanovil jinak. Než toho první křesťané neznali a znáti nemohli.

Když svatý Pavel začal výklad vlastního křesťanského učení, byl posluchači přerušen, a tak donucen v další řeči ustati.

„Ale když uslyšeli o zmrtvýchvstání, tu jedni se posmívali, jiní pravili: poslechneme tě o tom po druhé. Tak vyšel Pavel ze středu jejich.“

Když Pavel počal mluvit o nadpřirozených pravdách křesťanských, mizel zájem posluchačů více a více. Kamenem úrazu stala se nauka o zmrtvýchvstání. Bylo to něco, co se s tehdejší filosofií stoickou a epikurejskou nedalo nijak srovnat. Pavel zdál se přítomným posluchačům snílkem a pošetilcem, který hlásá věci, jímž rozumný a vzdělaný člověk nikdy nemůže dát víry.

I nenechali Pavlovi dokončit jeho řeči, ale přerušili jej. Odcházejíce z Areopagu, jedni se mu vysmívali, druzí, poněkud zdvořilejší, pravili mu, že jej o tom poslechnou po druhé, což také bylo mírnější formou odmítnutí.

Víra v duši člověka nikdy nevznikne jako výsledek rozumování a přesvědčování, nýbrž je vždy jen ovocem milosti Boží. Proto svatý Pavel, jak sám píše v listu I. Kor. 2, 4, neužíval přemlouvavých slov lidské moudrosti, jak to činili řeční filosofové, ale hleděl „ukazovati Ducha a moc“, t. j. hleděl posluchače disponovati, aby milost Boží v srdcích jejich zapustila kořeny jako símě v úrodné půdě a tam mocně působila. Co svatý Pavel o této věci v listu prvním ke Korintánům píše, je jakoby ohlasem zkušenosti, kterou už

tehdy v Areopagu učinil s řeckými filosofy. Jako dělníky při šíření svého království nezvolil si Bůh hrdé filosofy, ale to, co je ve světě pošetilé, to vyvolil si Bůh, aby zahanbil moudré. (1, 27.)

Milost Boží tehdy při kázání Pavlově vanula Areopagem, ale většina přítomných pyšných mudrců uzavřela jí svou domýšlivostí srdce . . .

Ale někteří muži přidrževše se ho uvěřili; mezi nimi Dionysus Areopagita a žena jménem Damaris a jiní s nimi (v. 34).

Slovo evangelia v Areopagu hlásané přece jen u některých přítomných padlo na úrodnou půdu. Z těch, kteří tehdy uvěřili, uvádí svatý Lukáš jménem dva: Dionysa Areopagitu a ženu jménem Damaris. Podle starokřesťanských zpráv byl Dionysius prvním biskupem athénským. V římském martyrologiu je 9. října uveden jako mučedník. O Damaris není ničeho známo. Z toho, že je mezi ostatními nověobrácenými křesťany v Athénách výslovně jmenována, lze soudit, že byla váženou matronou athénskou. Ze by byla Dionysiovou manželkou, jak pozdější svatí Otcové za to mají, nelze nijak dokázat.

Vylíčení činnosti sv. Pavla v Athénách a jeho řeč v Areopagu jsou v takové shodě s tehdejšími poměry vládnoucími v Athénách a nesou na sobě pečeť takové bezprostřednosti, že nemůže býti nejmenší pochybnosti o původnosti celé zprávy, kterou – jak už na počátku podotknuto – měl sv. Lukáš asi od samého Pavla.

Svatý Pavel svou řečí na Areopagu ukázal, jak dovede býti všem vším, nejen pro Židy Židem, ale i pro Hellény Hellénem. I když jeho řeč je dochována pouze ve výtahu, přece jeví se býti nejen mistrovským kusem křesťanského kazatelského umění, ale svou šetrností k opačným názorům a jasností ve výkladu křesťanských nauk jest i vzorem pro každého kněze, jemuž je působiti v podobném prostředí falešných vzdělanců, jak tomu bylo u svatého Pavla v Areopagu. –

Třebas byla v Athénách založena křesťanská obec, přece Athény, město domýšlivých a sebevědomých filosofů, nezaujaly při šíření křesťanství v Řecku vůd-

čího místa. Místa tohoto dostalo se městu prostých, neučených, ale upřímně věřících křesťanů, to jest Korintu, kam se svatý Pavel zanedlouho z Athén odebral.